

KUNSTEE

Värdjad kunstisaalis ehk rahvakunstniku sünd "Nogank Hoparniisil"

Marten Esko (1/2017)

Marten Esko ja Anders Härm arutavad Kaido Ole kunsti üle.

17. XII 2016–5. II 2017

Tallinna Kunstihoone

Kuraator: Anneli Porri.

Marten Esko (M. E.): Kaido Ole isiknäitus sai nüüd eile Kunstihoones läbi, käisin ise ka veel viimasel päeval korra uuesti vaatamas. Juba garderoob oli kuidagi uhkust tundvat ja väljapeetud rahvast täis ning tundus, et mitte niivõrd kunstispetsialiste või kunstitudengeid, sest tuttavaid nägusid ma ei kohanud, kuivõrd pigem sellist üldisemat kultuurset pühapäevast publikut, kes mantleid ära pannes juba sealsamas fuajeesel eksponeeritud Kaido Ole töid enesekindlalt kommenteerisid ja nutitelefonidega pildistasid.

Miskipärast tekkis garderoobis isegi korraks selline tunne, nagu oleksin sattunud Eesti Draamateatrisse mõnda populaarset Tõnu Õnnepalu teatritükki vaatama, ei teagi, miks. Publiku meelestatus? Eelnevalt näitusest kuulnud kumu? Üldine eesti omakultuuri atmosfäär? Lihtsalt tundus, nagu oleksin sattunud mingisse universaalsesse, kuid samas iseäralikult kohalikku kultuuritemplisse – ühtaegu nii rahvalikku, rahvuslikku (ja muidugi ka riiklikku), mütoloogilisse, eksistentsiaalsesse, üldkõnetavasse, aga samas ei midagi konkreetset väitvasse ja kuidagi fookuseta kunstniku omailma; või nagu näituse saatetekstis öeldi, "paralleelrealismi".

Kuigi Kaido Ole oli oma isiknäituse raaminud tähendusetu (või tähendusküllase?) pealkirjaga, kumab seda eesti omakultuuri pea kõigis saatetekstidest või tõlgendustest, ning ka "kuraatori lahtiütlust" ainsaks väliseks viiteks on Lennart Meri raamat "Hõbevalge" (1976). Samas jällegi tundus kõik loogiline: nii näitus iseseisvalt kui ka Ole senise loomingu konteksti paigutatuna – esimese üle saab kindlasti vaielda, aga teise üle mitte vist väga. Kuidas sulle tundus (näitus siis, mitte garderoob)?

Anders Härm (A. H.): Käisin seal minagi, aga sind ei kohanud. Sattusin kohe peale viimast üritust – suure saali kontserti – nii et Kunstihoone oli paksult rahvast täis. Inimesi oli seinast seina: professionaale ja huvilisi, tuntuid ja tundmatuid. Ja paradoksaalselt neid ei jäänud oluliselt vähemaks, kuigi muusikaüritus oli läbi, vaid tuli kogu aeg juurde. Nii et kindlasti oli see tunne seal sel hetkel isegi veel süvendatum, et oled sattunud paradoksaalselt kõlava üldrahvaliku kõrgkultuuriürituse keskmesse. Aga eks viimasel päeval käibki näitustel niikuinii alati kaks-kolm korda rohkem rahvast kui tavapäeval.

Samas tõesti tundub, et mingi barjäär on Kaido Ole jaoks selle näitusega ületatud. Eks ta ole alati olnud n-ö rahva poolt palavalt armastatud kunstnik ja lihtsalt see temast teadliku rahva hulk on olnud väiksem, ehk saab nii öelda? Kuigi sama hästi oleks see läbimurre võinud juhtuda peale tema 2001. aasta isiknäitust "Basic" (Põhiline) Eesti Kunstimuseumi toonases näitusesaalis Rothermanni Soolalaos või peale tema isiknäitust "Kena kangelane ja küllaga vaikelusid" Kumu suures saalis 2012. aastal, juhtus see just praegu 2016. ja 2017. aasta vahetusel Kunstihoones näitusega "Nogank Hoparniisil". Iseenesest oleks muidugi huvitav analüüsida, miks see juhtus just nüüd: kas see on seotud kunstiga, Olega või publikuga? Või olid kõik osapooled lõpuks uue rahvakunstniku sünniks küpsed?

M. E.: Ei teagi, kust otsast sellele küsimusele läheneda – barjäär on kindlasti ületatud, aga miks või kuidas just nüüd? Tundub, et "viimane meistrieksam", nagu Ole selle näituse kohta ise ütles, on edukalt sooritatud, aga see jätab justkui mulje, et meister Kaido Ole nüüd alles päriselt alustab. Selles mõttes arvan, et see, miks nüüd nii juhtus, on rohkem seotud Olega kui kunstiga (publiku või laiema avalikkuse jätan praegu kõrvale).

Kuigi kogu "Nogank Hoparniis" oli põhimõtteliselt uudislooming, saab sellele näitusele läheneda ka võrdlemisi tervikliku retrospektiivina, mida Oleg pole seni olnud, sest kõnealuse näituse motiivid ja detailid kaardistavad sisuliselt kogu tema senise loomingu. On otsesed karakterikordused hiljutisematelt näitustelt, rattal balansseerivad motiivid 2012. aasta Kumu näitusest, üks maaliring viitena 2008. aastale Draakoni galeriis, põlevate majade motiiv 2006. aastast Tallinna Kunstihoone galeriis jne. Üht ehk kõige iseäralikumad motiivi, klassikaliselt olelikku "mullpead", kes nüüd on "Lootusetult abstraktse ekspressionismi džunglitesse" (2015) ekslema jäänud, nähti näitusesaalis viimati 2001. aastal. Samas kui "mullpea" oli üks, kes koos "Umbra korjajatele" (2015) sarnase figuuriga Ole 1996. aastal abstraktsusest figuraalsusesse üldse viis, ja muidugi sedasama 1990. aastate alguse abstraktsust võib näha nüüd samuti nii detailide kui maalipindadena.

Kuidagi (pealtnäha?) on see väga loogiline *bildungsroman*. Põhimõtteliselt on Ole jõudnud punkti, kus ta vormiliselt (ja ka sisuliselt) tsiteerib ja parafraseerib üpris vabalt ja tuttavlikult iseennast ning läheneb iseendale seeläbi suhteliselt mänguliselt – hästi loetavalt ja laialt kõnetavalt, väga avara teemadevalikute kaudu.

Ehk siis jah, kunstiga laiemalt tundub siin juhtunud võrdlemisi vähe pistmist olevat, sest ühelt poolt on Ole väga konkreetset oma loogikas ja töömeetodis püsinud ning teisalt tekkis selle näitusega tunne, et paratamatult igal "uuemal" näitusel kõrvalnähuna ilmnevad eelarvamused või küsimused *à la* "Kuidas see kunst on?" olid justkui ennast tasalülitanud. Ei mingit kahtlust, publik usaldab. Aga seda, miks publik selleks alles nüüd valmis oli, ei ole ma veel mõtestanud.

Kaido Ole
Jalutuskäik järve äärde
 2015
 õli ja akrüülvärv lõuendil, 190 x 280 cm
 Foto autor Stanislav Stepashko
 Kunstniku loal

A. H. : Kunstihoone haridusruumis, ühe pildi näituseformaadis, oli kohal ju ka see Kaido Ole loominguline nullpunkt, päris algus: maal 1991. aastast, kuigi see justkui selle näituse osa ei olnud. Vähemalt minu teadvusesse Ole just sellise kunstiga esimest korda jõudis. Aga jah, muidu hakkasin umbes samalaadseid mõtteid heietama kui sina: "meistrieksamiks" on saavutatud selline tase, et millegi uue ütlemiseks pole ilmtingimata vaja leiutada uut keelt või uusi kujundeid; piisab, kui ümber käidelda iseenda päranditompude ja seda uutesse seostesse asetada.

Nii et mingis mõttes on see tõesti retrospektiiv, aga mentaalne retrospektiiv. See on totaalselt eneseküllane näitus, mis ammutab energiat enesekindlalt ja halastamatult iseenda saba järades. Tavapärast vaatamisloogikat nihestas, olgu siinkohal välja toodud, veel ka üks tehniline detail, mis mind kui kuraatorit väga edukalt kõnetas: näitusel ei olnud sissejuhatust, vaid pigemini lõputiitrid. Näitust tutvustav tekst oli paigutatud kõige viimasesse saali.

Teistpidi võiks seda võtta ka soovitusena hakata seda näitust lugema tagurpidi, tagant ettepoole, nagu kunstnik seda ise ka teinud oli, mõnuga iseenda loomingut läbi hekseldades. Ja kui nii teha, siis oli näituse viimane, seda isiknäitust lõpetav teos hoopis väikeste reljeefsete kollaažide sari fuajees, mille puhul ma ei saa üle ega ümber tundest, et tegu on Jüri Arraku 1960. aastate assamblaazide parafrasiga. Samas olid need teosed ka näituse reaalne alguspunkt – esimene asi, mida vaataja sisse tulles näeb, *intro* ja *outro* ühekorraga. Ja kui meil on üks rahvakunstnik, kelle loomingut enamik eestlasi une pealt ära tunneb, siis see ju Arrak on! Kuigi see Arrak ei ole päris see, keda tsiteerib Ole. Aga Ole astus nüüd samasse liigasse, seda kindlasti; kusjuures ma olen täiesti võimeline mõtlema, et see on tema poolt poolteadvustatud eneseirooniline žest: sa kas lõpetad Eestis rentslis või uue "Arrakuna", pääsu niikuinii ei ole.

Tegelikult see rahvakunstnikuks saamise motiiv tabas mind esmalt juba näituse avamisel, mis kulmineerus uue Eesti presidendi Kersti Kaljulaidi visiidiga näituse avamisõhtul: juba eelnevalt oli ta maalinud ametist lahkunud presidendi Toomas Hendrik Ilvese portree, avamisele järgnes Ole väga intelligentne etteaste ETV2 (Eesti Rahvusringhäälingu teine telekanal. – *Toim.*) vestlussaates "Plekktrumm" ning lõpuks juhtusin nägema ka TV3 (Eestis tegutsev eratelekanal. – *Toim.*) uudislõiku kunstinäitust külastavatest lastest Ole näitusel. Ja TV3 tegi viimati kunstiloo, ma pakun, 2012. aastal, kui me tegime erakollektsioonide põhjal Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumis (EKKM) näituse. Facebook samuti kihas. Jah, ühtepidi Kaido Ole ise on selleks valmis, aga mulle tundub, et ka laiem avalikkus on valmis aktsepteerima üht nüüdisaegset kunstnikku nõukogude ajast alles jäänud nn rahvakunstniku kujulises tühikus ja samas staatuses olevsubbide, ennpõldrooside, jüriarrakute ja tõnisvintidega. Ilmselt see iha niisuguse nüüdiskunsti järele, millele igasugused navitrollad ja taunokangrod pakkusid üksnes kehva asendusainet, oli kogu aeg olemas.

Kunstimaailma seisukohalt on Ole olnud Eestis nüüdisaegse kunsti üks möödapääsmatuid võtmefigure juba alates 1999. aasta isiknäitusest galeriis Vaal ja 2001. aasta "Basic" on minu hinnangul üks olulisemaid eesti kunstniku personaalnäitusi läbi aegade, Ole absoluutselt võimsaim sooritus. Ja ta on olnud lisaks Eesti kultuuris keskne kuju läbi 21. sajandi alguse nii kunstniku kui kunstiõppejõuna. Nii et Ole koha peal on rahvas ja kunstimaailm võimelised kokkuleppe saavutama. Kõik on nõus, tegemist on tõesti olulise kunstnikuga, "kes oskab joonistada ka ja puha".

M. E.: Jah, näituse kõrvalsaali toodud nullpunkt 1991. aastast ununes mul täiesti, aga see ei olnud ju tegelikult absoluutne nullpunkt või täiesti algus, vaid pigem justkui *restart* ja sealjuures veel vägagi teadlik *restart*. See oli siis, kui temast kunstnik sai, või tähendab, et sellega Kaido Ole suur narratiiv algab.

Enne seda ta tegutses ikka ka, aga alles siis hakkas ta oma sõnul ka tegelikult kunsti tegema. Pole just palju kunstnikke, kes niivõrd teadlikult või enesekindlalt – ja muidugi ka eneseiroonia maiguga – saavad väita, millal ja kuidas neist kunstnik sai. Aga nõustun täiesti ka sellega, et kunstimaailma ja publiku vahel on kokkuleppe saavutatud ning Ole on nii enda kui publiku abiga oma staatuse kehtestanud. Samas kõige selle juures ei saa ma paratamatult üle tema kunstnikupositsiooni ja ka üldise ellusuhtumise – kuigi tundub, et neil ei pruugi vahet olla – rõhutatud keskpärasusest või tavapärasusest. See on kindlasti ka üks põhilisi motiive, miks võib temast kui rahvakunstnikust rääkida.

Just see, et ta positsioneerib ennast massi keskele, samale tasandile, ning mitte kuhugi üles või kõrvale. Sellest n-ö keskpärasuse ideest tulenes ju ka kogu John Smithi (Kaido Ole ja Marko Mäetamme ühisprojekt aastatel 2001–2006. – *Toim.*) narratiiv ning ka kõnealuse näituse puhul jutustab Kaido Ole selle ettevõtmise meeskonna juures endast mitte kui kaptenist või tipuründajast või muust silmapaistvast mängijast, vaid just keskvaljamehest ja parimatel päevadel ehk väravasöödu andjast.

Teisest küljest ei saa antud juhtumi juures käsitlemata jätta ka teatavat traditsioonilisust või klassikalisust. Ma ei pea otseselt silmas seda, et barjääri ületas klassikalise meediumi – maalikunsti – esindaja, sest teisiti vast ei saakski, vaid pigem, et juhtunule võis kaasa aidata näituse suuremate tööde formaat – see, et tegemist on justkui klassikaliste, s.o akadeemiliste mitmefiguuriliste temaatiliste kompositsioonidega "suurtel" ja üldkõnetavatel teemadel, nagu sõda, surm, perekond jne. See on formaat, millel on suur sümboolne-ajalooline lisaväärtus ning mis ka Ole kunsti justkui selle traditsiooni valgusesse asetab. Kuigi visuaalne sarnasus igasuguse akademismiga sisuliselt puudub, on süntaks (ja seda kindlasti nii Ole-poolse huumori kui ka teadlikkusega) justkui sama – klassika aga on uus, aga ikkagi klassika.

Samas ei ole me veel puudutanud seda kõige suuremat teemat, maaliinstallatsioone "Eesti algus" (2016) ja "Eesti lõpp" (2016). Aga võiks ju mõelda, et ühe rahva sümboolsetesse sulgudesse asetamine oli see viimne samm siinpool barjääri.

A. H.: Nojah, ma ei mäleta ühtegi teist üksinda kirjutatud teksti, mida kirjutades ma oleksin omaette niivõrd kõvasti naernud, kui John Smithi loomingut kokku võttes 2003. aasta Veneetsia biennaali Eesti paviljoni jaoks kataloogitekstis "Start kontseptuaalsesse skisomaailma". Kunst, mis lubas enda üle ja endaga koos ka kirjutaja üle naerda, pakkus metsikut tekstoloogilist naudingut.

Aga mulle tundub, et Kaido Ole otsingute periood vältas ikkagi suuresti läbi 1990. aastate: ta viskles siia ja sinna, katsetas isegi skulptuuriga, ning mingit laadi kontseptuaalne selgus saabus ikkagi selle "mullpealise" tegelase sünniga, mille ta siis lõplikult formuleeris isiknäitusel "Basic". See ekslemine abstraktse, kõrge ja subliimse kunsti metsas, kui parafraseerida ühte selle näituse diptühhoni, mida võib vabalt ka toonastele otsingutele viitavana tõlgendada (mentaalne retrospektiiv ikkagi ju!), päädib ilmselt mingi arusaamaga, et sellest kõigest tuleb loobuda.

Vaadates tema loomingulist kujunemist kusagil 1996.–1998. aastal, siis igatahes ei taba see arusaam teda üleöö, vaid läbi otsingulise protsessi, ja see arusaam asendab järk-järgult vormilise, kõrgmodernistliku, subliimse abstraksionismi selle kriipsujukulaadse humaniseeritud tavalisi asju ajava ja toimetava koomiksliku tegelasega, kelle kaudu saab Ole hakata lõpuks kõnelema. Mingis mõttes saab siit edasi maalimisest vahend, mitte enam eesmärk, ja ühtlasi vabastab ta ennast ilmselt mingist kuklas painavast kõrgkultuurilisest survest.

See eristab Ole loomingu kohe väga selgelt kogu ülejäänud selleaegsest Eesti maalikunstist, kus ühel pool on selline intellektuaalitsev hilismodernism (*à la* Kreg A-Kristring või Jaan Elken) ning teisel "Sobolevi määratsev jõuk" (peamiselt Pärnust pärit kunstnikud, kelle ihukriitikuks kujunes Mari Kartau (toona Sobolev). – *Toim.*), kellest enamik paraku ei osanud maalida. Ole, Marko Mäetamm ja Peeter Allik loovad aga kõik omal moel ja eraldi mingit sorti uue maalikeele, mis kõnetab ka 1990. aastatel Eestis tekkinud ja neokontseptuaalsetest tungidest läbi imbunud nüüdisaegse kunsti areeni. Hiljem jätkab ta seda juba ilma selle "mullpea" abita: kõneleb Kaido, kunstnik ja tavaline inimene, kel, nagu ka kõigil teistel, kõik ei tule alati välja. Sellest saab aga hea aines õnnestunud teoste seeriateks, millest seevastu enamus tuleb hästi välja.

Mingis mõttes pöördeline oli minu jaoks see tema Kumu isiknäitus, kus ta korraga leiab mingi uue, hoopis efemeersema keele, kus maalidele kantud keerukad süsteemid balansseeruvad vaevu-vaevu ühele rattale, ähvardades kohe-kohe kokku kukkuda. Selles peitus mingisugune maailma koospüsümise hapruse metafoor, mis tervet seda näitust kuidagi koos hoidis. Ja teisalt meenutasid need tema maalitud fantastilised süsteemid nüüdisaegset installatsioonikunsti (*à la* Sigrid Viir ja Kristiina Hansen), kus tuntud ja tundmatutest, obskuursetest ja tavalistest objektidest moodustub sümboolne süsteem.

Praegune näitus koosneb 2014.–2016. aastal valminud teostest, milles tõesti on toimunud mingit laadi klassikaline pööre pildi ja/või maali kui kunstilise ühiku juurde. See tähendab, et kui varasemalt avasid Kaido Ole teose tähendused ennast seeriates või näituse tervikus (enamasti olid üksikud pildid ilma seeriata üldse mõistetamatu või vähemalt poolikud), siis praegu tundub mulle, et üks pilt võrdub ühe kõneaktiga – nagu sa ütled, elu suurtel teemadel.

Samas on Ole pildikeel viimasel paaril aastal grotesksem kui kunagi varem. KUNST.EE toimetis siin just üritas meie vestlust juhtida ja pakkuda välja, et äkki me analüüsiksime Kaido Olet kõige muu hulgas ka mingi uue sürrealismi vaatepunktist vms. Minu meelest mingit sürrealismi, ei automatistlikku ega veristlikku, siin ei ole. Kui üldse, siis võiks paralleele tuua pigem dadaistlike pursete vulgaarsusega *à la* George Grosz või Raoul Hausmann.

Sellele moodustab aga täiesti vastandliku pooluse paatoslik "Eesti algus" ja "Eesti lõpp", mis minu meelest paigutub tema loomingus ühte pikalt olemas olnud kõrvalteemasse. Et kui ülejäänud näitus oli Ole loomingu peavooluse edasikandumine, siis suure saali "Eesti algus" ja "Eesti lõpp" olid pigem näited kõrvalteemast. Esiteks pole see Eesti teema ju midagi enneolematut, kuna Kaido Olel oli näiteks selline videoinstallatsioon nagu "Hümn" 2007. aastast ja siis veel fotoinstallatsioon "Koosolek" samast aastast, ja kummagi paigutaksin ma samasse kategooriasse. Need ei olnud tema loomingu n-ö peavoolu seisukohalt kuidagi loogilised käigud. Need olid suurejoonelised installatsioonid (enamasti Kaido Ole jaoks mittekoduses meedias, videos ja fotos), aga ma ei saa lahti tunde, et need olid kõik natuke õõnsad, natuke liiga pateetilised. Teisisõnu, seal oli puudu mingi isikliku kogemuse tasand, see "mullpea" tasand, mis teeb Kaido Ole kunsti enamasti nii kaasahaaravaks.

M. E.: Tõsi, "Eesti algus" ja "Eesti lõpp" eristusid selgelt ülejäänud näitusest. Aga samas, tänu selle "alguse" ja "lõpu" olemasolule sellel näitusel mõjuski kogu see Kunstihoone mentaalne retrospektiiv niivõrd totaalsena. Ma ei taha nüüd väita, nagu oleks Olel endast äkitselt igav hakanud, aga tundub (ja see on oletus), et kui tema n-ö peavoolu looming tegeleb suuresti isikliku kogemusega ja rajaneb isiklikule "originaalsuse taotlusele" ning enda tugevamate külgede väljatöötamisele, siis just see teine kategooria on see, mis ei ole Ole jaoks niivõrd läbitöötatult selge, kuivõrd selgeks ta on iseenda jaoks saanud.

Mõnes mõttes kujutangi Kaido Olet selle kategooriaga tegeledes ette kui "mullpead" –eespool mainitud diptühhonilt; sellelt, kus toimub nii avastamine kui eksimine. Ja see (aga mitte ainult see) annab ka veidi kindlust, et saavutatud positsioon ei paku talle liigset mugavust, et nüüd eelnevate rahvakunstnikega sama rada minna ja üksnes läbiproovitud toimivate põhimotiividega lõpuni sõuda.

Anders Härm on kunstiteadlane ja kuraator, Eesti Kunstiakadeemia doktorant ja lektor, Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi juhatuse liige.

Marten Esko on kuraator, Eesti Kunstiakadeemia magistrant. 2015. aastast on ta Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi juhataja.

Klatšinurk (ehk väljavõtteid põhjendustest, miks üks või teine kuri kriitik ei soovinud kõnealust näitust analüüsida):

"Tead, ma pole vist piisavalt tark sellise kunsti jaoks. Ja Ole intervjuud on ka alati niiiiiii üldised, et sealt on raske mingit konkreetset iva leida."

Anonüümne (nimi toimetusele teada)

"Ideaalne tõejärgse ajastu kunst. Salongisürrealism uuel ringil. Alateadvuslik hääletus pealkirja asemel ja palju värvilisi pilte. Õmblusmasina ja vihmavarju juhuslik kohtumine operatsioonilaul. Algusest lõpuni täis sellist sürripanemise lusti ja mitte midagi ütlemise talumatut kergust, mis heal juhul ajab naerma, nagu hea karikatuur, aga halvemal juhul kinnistab ainult sootsiumis levinud teesi, et eks see kunst üks mõttetu asi ole, mida on kerge ignoreerida."

Anonüümne (nimi toimetusele teada)

"Ole näitus on mu arvates tühine eneseimetluslik mull. Peaksime keskenduma kunstnikele, kellel on midagi öelda, eriti ajal, kus nii palju juhtub. Ma arvan, et selline riigipalgaliste kunstnike eelarvepoliitiline sünnitamine on lihtsalt üks viis kunsti tasalülitada, taandada kunstnikud hääletuks kollaboratsioonistide karjaks. Aga Kaido Ole on muidugi üks parimatest, keda hoovi tõmmata, kuidas siis teisiti."

Anonüümne (nimi toimetusele teada)

[< tagasi](#)

